

ORMIANIE POLSCY WCZORAJ i DZIŚ

to temat spotkania Komisji Historycznej TPW
15 stycznia 2016

Nasi Goście – od lewej: Maciej Bohoziewicz, Krzysztof Jabłonka, Marta Axentowicz-Bohoziewicz

Naszymi Gośćmi byli: **MARTA AXENTOWICZ-BOHOSIEWICZ**, prezes **Fundacji Armenian** (Armenian Foundation) oraz **KRZYSZTOF JABŁONKA** – **Starosta Wspólnoty Ormiańsko-Katolickiej w Warszawie**. W spotkaniu aktywny udział wziął także **Maciej Bohoziewicz**, mąż Pani prezes – oczywiście Ormianin polski. Pani Marta pochodzi z zasłużonej rodziny polskich Ormian; znanym jej przedstawicielem był Teodor Axentowicz (1857-1938) wybitny malarz i rysownik. Pani Marta mówi:

- Mój Ojciec podkreślał, że jest Polakiem pochodzenie ormiańskiego, ja mówię o sobie, że jestem **polską Ormianką**. My – polscy Ormianie jesteśmy świadomi naszej starożytnej historii sięgającej kilku wieków przed narodzeniem Chrystusa i tego, że Armenia była najstarszym chrześcijańskim państwem świata (już w 301 roku – chrześcijań-

stwo stało się religią państwową Ormian).

Podstawy alfabetu ormiańskiego zostały stworzone w 406 roku!

To kultura i historia znacznie starsza od polskiej. Ale też jesteśmy świadomi naszych wielowiekowych, harmonijnych związków z Polską.

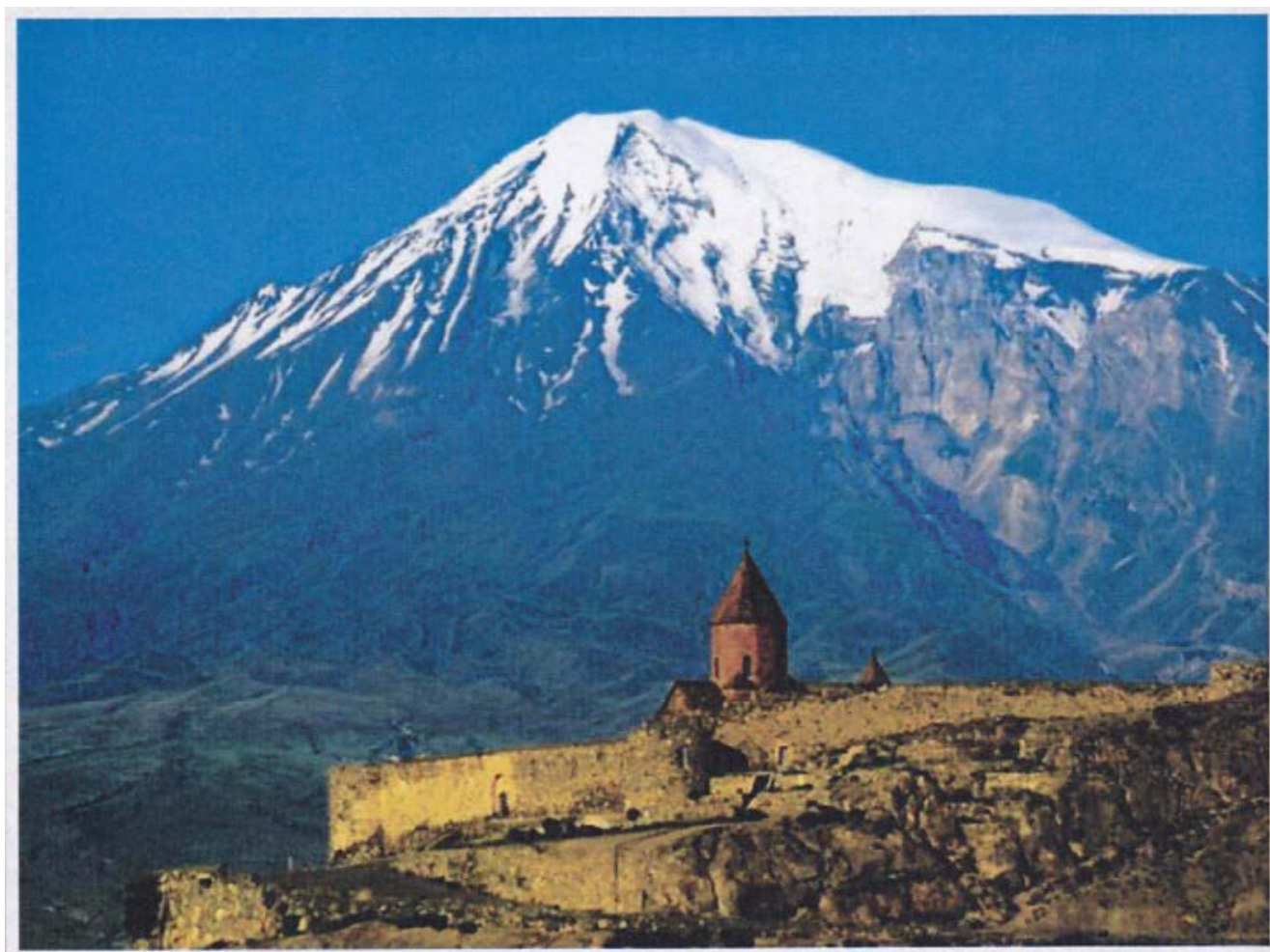
W roku 1356, gdy król Kazimierz Wielki nadał miastu Lwów prawa magdeburskie - zezwolił Ormianom posługiwać się własnym prawem. Kolejni królowie polscy potwierdzali takie prawa Ormian. Już w XIV wieku na terenie Polski Ormianie stanowili zauważalną mniejszość, a centrum tego osadnictwa były takie miasta jak Lwów, Kamieniec Podolski czy Zamość. Powstawały tam kościoły i katedry ormiańskie; szczególnie znana jest katedra ormiańska we Lwowie, jeden z najsłynniejszych zabytków tego miasta. Znacznym centrum ormiańskim stały się Kuty nad Czeremoszem; tam parafia or-

miańska istniała od 1716 roku i tam odbywały się każdego roku w dniu 13 czerwca słynne odpusty ormiańskie, na które przybywali Ormianie z różnych krajów. Kuty stały się „małą stolicą Ormian polskich”. Katedrę Ormiańską ufundował tam Józef Potocki, na cmentarzu jest do dziś wiele nagrobków Ormian (z inskrypcjami w języku polskim!).

Po 1945 roku – Ormianie polscy ze wschodnich ziem polskiego państwa przyłączonych do ZSRR objęci zostali - tak jak Polacy - repatriacją. Fundacja Ormiańska organizuje coroczne wyjazdy młodzieży z rodzin polskich Ormian właśnie do Kut; młodzież dba o groby ormiańskie na miejscowym cmentarzu, uczy się też historii Ormian, a mistrzowsko umie nią zaintereso-

wać młodzież współpracujący z Fundacją Armenian Krzysztof Jabłonka, który uczestniczy na ogół w dorocznych wyjazdach do Kut organizowanych przez tę fundację.

Jak znakomicie umie opowiadać **Krzysztof Jabłonka** - mogliśmy się przekonać na naszym spotkaniu. Opowieść historyczno-geograficzno-religijna tego historyka była barwna i niezwykle ciekawa, a zaczął ją od góry Ararat, a skończył na bliskiej już i tragicznej historii, m.in. na niedawnej rocznicy ludobójstwa Ormian. Abyśmy lepiej zapamiętali chronologię wydarzeń i przedstawione fakty zostawił nam tablice, które tu zamieszczamy.

Góra Ararat w Azji Mniejszej, u której stóp leżała ojczyzna Ormian. Według podań, na tej górze miała osiąść biblijna arka Noego

KALENDARIUM HISTORII ARMENII

- VI w. pne** – plemiona Hajów przybývają na tereny Wyzyny Armeńskiej, około połowy wieku Armenia staje się prowincją perską
- 331 r. pne** – Aleksander Wielki zajmuje tereny zamieszkałe przez Ormian
- II w. pne** – Armenia rozpada się Małą i wielką Armenię
- 95 – 55 r. pne** – Tigranes Wielki tworzy państwo ormiańskie - staje się ono najpotężniejszym państwem Azji Mniejszej
- 301 r.** – ustanowienie przez Tiridatesa III chrześcijaństwa religią państwową, co uczyniło Armenię najstarszym chrześcijańskim państwem świata
- 406 r.** – Mnich Mesrop Masztoc tworzy od podstaw alfabet ormiański
- 428 r.** – upadek królestwa armeńskiego, część zachodnia znajduje się pod panowaniem Bizancjum, część wschodnia pod panowaniem Persji
- 654 – 884 r.** – Armenia pod panowaniem arabskim
- 885 – 1070 r.** – odradza się Królestwo Armenii ze stolicą w Ani
- 1071 r.** – Armenia zostaje podbita przez Turków seldżuckich, rozpoczyna się emigracja Ormian
- 1198 r.** – unia z kościołem rzymskim, część Armenii dostaje się pod panowanie Gruzji
- 1291 r.** – po upadku krzyżowców na Bliskim Wschodzie wielu mnichów ormiańskich przenosi się do Italii, gdzie powstają ormiańskie kościoły i hospicja
- 1453 r.** – Turcy zdobywają Konstantynopol i przesiedlają tam Ormian
- 1511 r.** – powstaje pierwsza drukarnia ormiańska – w Wenecji
- 1717 r.** – Mnich ormiański Mechitar osiada na wyspie San Lazzaro w Wenecji i zakłada klasztor mechitarystów
- 1891 – 1896 r.** – rzeź Ormian w Turcji (około 300 tysięcy zabitych) – emigracja (uchodźcy) USA, Egipt, Balkany
- 1915 – 1916 r.** – eksterminacja ludności ormiańskiej w Turcji, ofiarą rzezi padło ponad milion Ormian (połowa populacji)
- 1918 r.** – powstanie niepodległej Demokratycznej Republiki Armenii
- 1922 r.** – Armenia staje się Republiką w składzie Federacji Republik Zakaukaskich, zostaje włączona do ZSRR
- 21 IX 1991 r.** – ogłoszenie niepodległości Armenii

Armenia na mapie świata Gataliego z 1562 roku (fragment - ze zbiorów K. Bąkały).

Armenia na mapie świata Angelino Dulgera z 1339 roku (fragment - ze zbiorów K. Bąkały).

DZIEJE ORMIAN POLSKICH

- 1356** – Król Kazimierz Wielki nadaje miastu Lwów prawo magdeburskie i pozwala Ormianom sędzić się własnym prawem lub korzystać z prawa niemieckiego.
- 1361** – Mesrob Ardaseci, katolikos cylicyjski z Sisu przyznaje Grzegorzowi godność arcybiskupa metropolity.
- 1363** – Fundacja ormiańskiej katedry we Lwowie.
- 1367** – Król Kazimierz Wielki pozwolił arcybiskupowi Grzegorzowi osiedlić się we Lwowie, wyznawać swoją wiarę i sprawować jurysdykcję nad Ormianami zamieszkałymi w Polsce
- 1393** – Ormianka Magdalena funduje we Lwowie klasztor ormiańskich dominikanek.
- 1398** – Sinan, kupiec ormiański z Kaffy funduje w Kamieńcu Podolskim kościół ormiański p.w. św. Mikołaja. Kościół otrzymuje w darze mszał (masztom) przepisany na Krymie.
- 1443** – Ormianie kamienieccy otrzymują od króla Władysława Warneńczyka potwierdzenie przywilejów.
- 1519** – Król Zygmunt I Stary zatwierdza Statut ormiański.
- 1522** – Jolbej syn Mitki wznosi w Kamieńcu Podolskim kościół p.w. Zaśnięcia NMP (później Wniebowzięcia, nazwany w XVII wieku katedrą ormiańską).
- 1549** – Andrzej Lubelczyk publikuje łaciński przekład mszy ormiańskiej.
- 1551** – Katolikos Stefan V konsekruje swego ucznia Grzegorza Ananiena Warakec'i (z Wan) na ormiańskie arcybiskupstwo lwowskie, co zatwierdza w 1555 król Zygmunt II August. Wzmianki źródłowe o kościele ormiańskim w Jałowcu i o Ormianach Wilnie.
- 1574** – Król Henryk Walezy przy potwierdzaniu przywilejów ormiańskich żąda wyznania wiary od przedstawicieli lwowskich Ormian. Ormianie przedstawiają wyznanie, które katolikos Konstantyn (1221-1267) przesłał papieżowi Innocentemu IV (1234-1254).
- 1575** – Ormianie wybierają nowego arcybiskupa Barsama Astwadzuriana (Bogdanowicza).
- 1579** – Król Stefan Batory zatwierdza wybór biskupa.
- 1585** – Kanclerz Jan Zamoyski wydaje przywileje dla Ormian w Zamościu.
- 1591-1597** – W Kamieńcu wzniesiono kościół ormiański p.w. Zwiastowania NMP.
- 1626** – Do Polski przybywa były katolikos eczmiaadzyński Melchizedek.
- 1627** – Katolikos Melchizedek wbrew woli większości seniorów, w zamian za wysoką kwotę, wysyła na biskupa Mikołaja Torosowicza w kościele p.w. św. Krzyża na przedmieściu lwowskim. Na żądanie katolikos przed konsekracją Torosowicz składa katolickie wyznanie wiary.
- 1630** – W kościele karmelitów bosych we Lwowie biskup Mikołaj Torosowicz składa katolickie wyznanie wiary. Dzięki pomocy władz miasta przejmie katedrę ormiańską i inne kościoły na przedmieściu. Jezuita Mateusz Bambus, na prośbę łacińskiego arcybiskupa Andrzeja Pruchnickiego, publikuje we Lwowie Ormiańskie nabożeństwo i zachęca Ormian do przyjęcia unii.
- 1633** – Król Władysław IV na sejmie koronacyjnym potwierdza przywileje Ormian.
- 1644** – Andrzej, biskup Moldawii konsekruje kościół ormiański w Zamościu.
- 1665** – OO. Teatyni otwierają we Lwowie ormiańskie kolegium kapłańskie. Fundacja kościoła ormiańskiego w Stanisławowie.
- 1669** – Powstaje kościół ormiański w Łyścu.
- 1684** – Fundacja parafii ormiańskiej w Tyśmienicy.
- 1686** – Arcybiskup Hunanian próbuje wprowadzić do liturgii kościoła ormiańskiego obrządek łaciński w języku ormiańskim, co udaremniają sprzeciwy teatynów i duchowienstwa ormiańskiego. Minas biskup Ormian moldawskich składa katolickie wyznanie wiary. Ormiański kościół w Moldawii zostaje podporządkowany arcybiskupowi ormiańskiemu we Lwowie.
- 1694** – We Lwowie składają śluby pierwsze siostry benedyktynki ormiańskie.
- 1706** – W Horodence powstaje kościół ormiański.
- 1716** – Powstaje parafia ormiańska w Kutach.
- 1742** – Powstaje parafia ormiańska w Mohylowie Podolskim.
- 1747** – Fundacja kościoła ormiańskiego w Raszkowie.
- 1748** – Papież Benedykt XIV podporządkowuje lwowskiemu arcybiskupstwu ormiańskich katolików na Krymie
- 1792** – Powstanie ormiańskiego banku „Mons Pius” we Lwowie – wszelkie zyski wypracowywane przez bank przekazywane były na dotacje dla kleru ormiańskiego.
- 1839** – Powstaje kaplica ormiańska w Suczawie.
- 1840** – Powstaje ormiańska parafia katolicka w Czerniowcach.
- 1865** – Założenie we Lwowie bursy dla chłopców im. J. Torosiewicza. Był to zakład wychowawczy „mający dawać przytułek, utrzymanie i wykształcenie w naukach lub pięknych sztukach wszelkiego rodzaju i zawodu, bez żadnej różnicy, najmniej dla dwudziestu ubogich młodzieńców Galicji urodzonych, obrządku ormiańsko - katolickiego”.
- 1897** – Założenie w Czerniowcach bursy dla chłopców im. abp I. Isakowicza, a następnie im. ks K. Kasprowicza.
- 1901** – Arcybiskupem ormiańskim we Lwowie zostaje Józef Teodorowicz.
- 1926** – Wychodzi pierwszy numer „Posłańca św. Grzegorza” – ilustrowany miesięcznik Organ Archidiecezjalnego Związku Ormian.
- 1938** – Umiera arcybiskup Teodorowicz – ostatni metropolita ormiański we Lwowie. Powstaje Archidiecezjalny Związek Ormian.
- 1965** – Umiera ostatni w Polsce ostatni proboszcz parafii ormiańskiej w Śniatynie – ks. Kajetan Amirowicz.
- 1980** – W Krakowie powstaje Koło Zainteresowań Kulturą Ormian przy Polskim Towarzystwie Ludoznawczym.
- 1981** – W Warszawie powstaje Koło Zainteresowań Kulturą Ormian przy warszawskim oddziale Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.
- 1985** – Ksiądz Kazimierz Filipiak zostaje mianowany wikariuszem generalnym Ormian polskich.
- 1989** – W Gliwicach koronacja obrazu Matki Boskiej tysieckiej pochodząca z kościoła ormiańskiego w Łyścu – była to największa od 1937 r. uroczystość dla Ormian katolików w Polsce. Po raz pierwszy do Polski przyjeżdża patriarcha wszystkich Ormian katolików.
- 1992** – Umiera ksiądz Kazimierz Filipiak. Opiekę duszpasterską nad Ormianami polskimi przejmuje ksiądz Józef Kowalczyk.
- 1995** – Reaktywowanie Archidiecezjalnego Związku Ormian w Polsce im. abpa Józefa Teodorowicza z siedzibą w Gliwicach.
- 2005** – 19 kwietnia 2005 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej przyjął uchwałę następującej treści: „Sejm Rzeczypospolitej Polskiej składa hołd ofiarom ludobójstwa popełnionego na ludności ormiańskiej w Turcji podczas I wojny światowej. Pamięć o ofiarach tej zbrodni i jej potępienie jest moralnym obowiązkiem całej ludzkości, wszystkich państw i wszystkich ludzi dobrej woli”. Wybór Macieja Bohosiewicza na pierwszego w historii przedstawiciela mniejszości narodowej ormiańskiej przy komisji wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych.
- 2009** – 1 grudnia – dekret Arcybiskupa Kazimierza Nycza, Ordynariusza dla Katolików Obrządku Wschodniego Pozbawionych Ordynariusz, ustanawiający trzy parafie ormiańskie - katolickie na terenie RP: południową z siedzibę w Gliwicach, centralną z siedzibą w Warszawie i północną z siedzibą w Gdańsku.
- 2011** – 7 czerwca odbył się uroczysty, ponowny pochówek Arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza, ostatniego arcybiskupa obrządku ormiańsko - katolickiego w Polsce, w jego grobie na Cmentarzu Orłąt Lwowskich.

Teodor Axentowicz „Ormanian w króla Jana Kazimierza”.

Część naszego spotkania wypełniły barwne, anegdotyczne opowieści Macieja Bohoziewicza, których puentą była solidarność ormiańska.

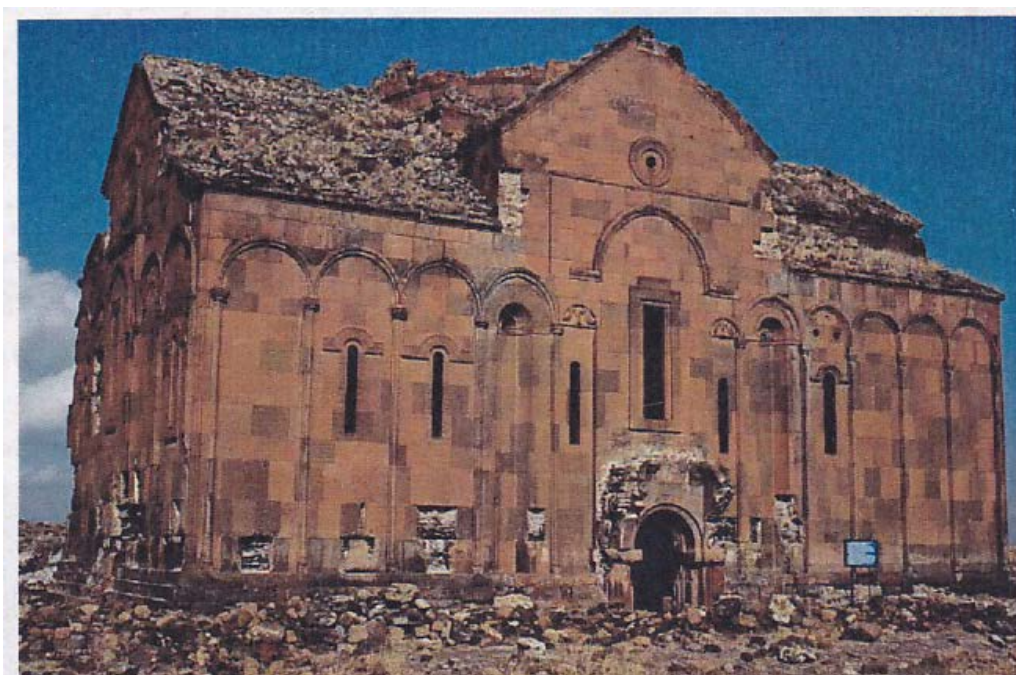
Rozmawialiśmy też o ciekawej wystawie w Muzeum Wojska Polskiego zorganizowanej w ubiegłym roku przez Fundację Armenian, a poświęconej udziałowi polskich Ormian w wojnach I Rzeczypospolitej, o zbliżającym się „opłatku” (dostaliśmy zaproszenie!), a także o przygotowywanym właśnie karnawałowym Balu Ormiańskim i innych uroczystościach integrujących środowisko Ormian polskich.

Przypominaliśmy polskich Ormian (czy też Polaków pochodzenia ormiańskiego) zasłużonych dla polskiej kultury i nauki jak: jezuita ks. Grzegorz Piramowicz - działacz Komisji Edukacji Narodowej, ks. Józef Teodorowicz - biskup obrządku ormiańskiego we Lwowie oraz poseł i senator II RP, prof. Włodzimierz Antoniewicz - archeolog i rektor Uniwersytetu Warszawskiego, Andrzej Krzeczunowicz - dziennikarz i dyplomata, pierwszy ambasador Polski przy NATO i in. A także mówiliśmy o polskich

Ormiankach - np. o Urszuli Łazarewiczowej, elegantce z XVIII wieku i „dyktatorce mody”, która prowadziła własny salon piękności i była gwiazdą ówczesnych salonów warszawskich, a także o znanej i lubianej współczesnej aktorce Soni Bohoziewicz. Z ormiańskiego rodu Bohoziewiczów pochodziła też Jadwiga Zarugiewiczowa, której syn zginął w obronie Lwowa i która została symboliczną „matką” Nieznanego Żołnierza.

Przypomnieliśmy też, że w Konkursie Varsavianów im. Hanny Szwankowskiej w 2013 nagrodzona została pięknie wydana przez Fundację Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich książka pt. ***Ormiańska Warszawa***. Znaleźć tam można m.in. omówienie skarbów piśmiennictwa polskich Ormian w Warszawie, archiwaliów ormiańskich, armeników w Muzeum Narodowym i w Zamku Królewskim w Warszawie oraz oczywiście mieszczących się w Pałacu pod Błachą zbiorów Fundacji Teresy Sahakian (wśród prezentowanych gobelinów są też gobeliny ormiańskie).

(tekst: BPS, opracowanie graficzne: Halina Niemiec)

Ruiny miasta Ani, zwanego „miastem tysiąca kościołów”, stolicy Armenii, która została zniszczona w XI w. przez Turków seldżuckich

Oplątek Ormiański

Zaproszenie

Zostaliśmy zaproszeni na Oplątek Ormiański (22 stycznia 2016 r.), który odbywał się w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej. Ważnym punktem spotkania była projekcja filmu „Ormiańskie serce dla Polski. Abp. Józef Teodorowicz 1864-1938” w reż. A. Baczyńskiego i T. Szymba